

Ahmed Rıza . (1858-1930). Siyaset adamı, Jön Türk Hizmeti hareketi liderlerinden, yazar, tarihçi, 2. Meşrutiyet Meclis-i Mebusan Başkanı ve Ayan Reisi, İstanbulda Vaniköyünde doğmuştur. Babası Ali Rıza Bey Viyana ve Berlin Sefaretlerinde dört yıl Başkâtiplik ve Müstesarılıkta bulunmuş, İstanbulda Hariciye Teşrifatciliği ifa etmiş, 1. Meclis-i Mebusanda ayan azası yapılmış, Meclisin feshinden sonra (1978) Sultan Murad'la ilgisi olduğu şüphesile, o yıllarda Konya vilâyetinin Sancağı olan Antalya'ya İskân ve Muhacirin Müdürü tayin edilerek İstanbuldan uzaklaştırılmış ve orada vefat etmiştir (1889). Devrin Ingiliz kıyafeti modasına uygun giyimden, kendisine "Ingiliz" lakabı takılmış ve Ingiliz Ali Bey olarak anılmıştır. Annesi Naile Hanım, ihtiida etmiş bir Avusturya asil ailesinin kızıdır. Ahmed Rıza'nın ceddi, Mısır Kadılarından Fındık Molla'nın oğlu olup 3. Sultan Selim'in Sır Kâtipliginde bulunmuş ve Kabakçı Mustafa isyanında şehid edilmiş, Kemankeş Ahmed Efendidir. Onun oğlu Sultan Mahmud'un Zahire ve Hazine Nazırlığını görmüş olan Rıza Efendi, Ahmed Rıza'nın büyük babasıdır.

Ahmed Rıza küçüğünde astma hastalığı nedeninden muntazam bir tıhsil görememiş, Beylerbeyi Rüştîyesini bitirdikten sonra Mahrec-i Aklâm (Devlet Dairelerine memur yetiştirmeye mektebi) a, oradan da Galatasaray Mekteb-i Sultanî'sine devam etmiştir. Hastalığı yüzünden çocukluğu Vaniköy sırtlarındaki ~~mixim~~ çiflaklerile ~~ışık~~ yalılarında, kara ve balık avı ve bahçe işlerile geçmis, ayde aldığı özel derslerden şire merak sarmış, henüz 15 yaşında iken bir kaç şarkısı bestelenmiştir. Babasının ayan azası yapılması üzerine kardeşlerine hitaben yazdığı manzume şu tam tarihle biter :

"Oldu aza babamız Meclis-i Ayan'a bu yıl" (1294) (M.1877).

Ahmed Rıza memuriyete Bab-i Ali Tercume Odasında başladı, daha sonra istifa etti, Antalyaya babasının yanına gitti, orada köylülerin ziraî çalışmaları ile ilgilendi, mesailerinin daha verimli hale getirilmesi gereğini önererek ziraat uzmani olup memlekete yararlı olmak kararını verdi, Paris'e ziraat tahsiline gitti (1881). Uç yıl ^{da} Pariste (Grignon) Ziraat mektebini bitirdi, uzman ziraatçı olarak yurda döndü (1884). Devrin yeni ziraat makinelere ~~kullanılacak~~ bir işletme kurmak istedi, gerekli sermayeyi sağlayamayınca, eğitim sahasında yararlı olmak için Maarif Nezareti'nden vazife istedi. Evvelâ Bursa mulki İdadî Müdürlüğüne sonra da Bursa Maarif Müdürlüğüne tayin olundu. Dört yıl sonra bu görevden istifa ederek (1887) Antalya'ya, babasının yanına gitti. Paris'te

Fransız İhtilâlinin 100. yıl dönümü dolayısı ile tertiplenmiş sergide
milletler arası sergiyi ziyaret bahanesiyle Paris'e gitti ve orada kaleden
tarakları şenliklerde şenlenen askerlerin fotoğraflarını inceledi.
20 Mart 1915'te Fransa'da 100. yıl dönümü dolayısıyla Paris'te
gönençtiğinde Fransız askerleri, Paris'te bulunan Fransız askerlerinin
hizmetindeki askerlerin fotoğraflarını inceledi. Bu hizmetindeki askerlerin
siyasetçileri de bu sergiye katıldılar. Siyasetçilerin bu sergiye katıldığı
haberi 20 Mart 1915'te Fransız basınından da yer almıştır.

Ahmed Rıza, daha Parise gitmeden, İstanbul'da Ahmed Midhat Efendi
ve İsmail Hakkı Bey'in makamlarında işlerini inceledi. İsmail Hakkı Bey'in
şahsi doktoru Dr. Robinet Fransız düşünürü Dr. Robinet'in pozitivizm
üzerine olan eserile Auguste Conte'ye düşündürdü. Paris'te bir yandan Sorbone Üniversitesi'nde tarih-i tabii derslerine, bir yandan da Pierre Lafitte'in verdiği pozitivizm derslerine devam etti. Bu cemiyetin dûsturu ve cereyanın "olayların meydana gelişlerinin ilâhi
bir emir gereği değil, oluşmakarını sağlayan tabîî kanunların netice
si tecelli eylediklerini, bunları araştırıp tesbit etmekle gerçeğe ula
şabileceğî" olarak özetlenebilecek Pozitivizm esasını benimsemiştir.
Pozitivistlerin cemiyetine de üye olmuş, Cemiyetin dûsturu "Ordre et
Progrès" (nizam ve terakki) esasına da, sonuna kadar, bağlı kalmıştır. Aynı
zamanda bu kuruluşun yayın organı olan "La Revue Occidentale" (Batı der
gisi) ne İslâmîyeti tanıtıcı ve yüceliğini belirtici, gayri siyasi, ma
kaleler yazmağa başlamıştır. Ahmed Rıza Paris'te yaşadığında

Ahmed Rıza Paris'e yerleştiğinde siyasi faaliyette bulunmak niye
tinde değildir. Düşüncesi Namık Kemal, Tevfik Fikret tarzı şiirler yaza
rak halka hurriyet fikri telkin etmek ve istibdada karşı uyandırmaktır. Ancak Paris'in o yıllarda içinde çalkandığı 3. Cumhuriyet
havasının tesiri, fikirlerini değiştirmis, melekten gerilikten sıyrılıp
parçalanmak tehlikesini atlatmasını sağlayacak tedbirleri araştırmaya
başlamış ve her seyden evvel halkın eğitiminin zaruri olduğunu anlaya
rak, bunu, suratla ^{temin edecek} tedbirleri ve düşüncelerini "lâyihâ" hâlinde
Sultan Abdulhamid'e yollamıştır. (1893). Hünkâr ^{day} buna teşvik edici ~~bir~~
~~cevap vermeyecektir~~ fikirlerini bildirmektedir. Cevabı da cevap ve fikirlerini bildirmekte devam etmesi emrini alınca,
lâyihalarını yollamaya devam eylemiş, aynı zamanda da Sadr-ı Azam'a ^{lâ}
lâyihaları ~~hakkında~~ arızeler takdim etmiştir. Ancak ~~bestene~~ ^{altince} lâyihasını da
yollandığı halde, bunlardan bir netice çıkmadığını ~~görür~~ ^{getirir}, 1. Meclis-i Meb'usanda babasının arkadası, Suriye
hüristiyan mebusu Halil Ganem ile temasa geçmis ve onun yayınlamakta
bir haremetsi ^{görme} yinece,

Cevad Paşa

iisimli Jön Türk

oldugu Fransizca "La Jeune Turquie" (Genç Turkiye) gazetesinde siyasi makaleler yazmağa başlamış ve bunlarla da siyasi hayatı atılmıştır (Kasım 1895). Aynı zamanda da Sultan Abdulhamid'e takdim ettiği ilk lâyihasını broşür halinde yayınlaması ~~www~~wdığı gibi, Ali Şefkatî'nin Londra'da çikarmakta olduğu "istikbal" gazetesinde de dercetmiştir (15.7.1895). Bu yayınlar üzerine Sultan Abdülhamid, Ahmed Rıza'nın da Jön Türk'lere katılmakta olduğunu görünce, kendisini Türkiyeye dönmeye ikna etmesi için, Paris Sefiri Yusuf Ziya Paşa'ya talimat vermiştir. Y.Ziya Paşa, o sırada Paris'te bulunan ve Ahmed Rıza Beyin yakın ahbabı olan Ebuzziya Beyi de yanına alarak Ahmed Rıza'ya ziyaretle, Hünkârin kendisine ~~www~~vereceği önemli vazifelere başlamak üzere İstanbul'a dönmesini istedigini ve ~~www~~ 2500 altın Lira (Şubat 1988 raici ile 375 milyon TL.) ihsanını takdim etti. Ahmed Rıza ihsani kabul etmediği gibi, akabinde Paris Jön Türk gurubunun ve İstanbul İttihad ve Terakki Cemiyetinin yayın organı olarak, Türkçe ~~xxxxxx~~ "Mesveret" ve ayrı gazete olarak Fransızca "Mechovéret" gazetelerini çıkarmaya başladı (1.11.1895). Yayınının haftasında Paris Sefiri Yusuf Ziya Paşa geri alındı ~~gibi~~, Ebuzziya Tevfik'in de yurd dışına çıkması yasaklandı. Mesveret, Türkçe nüshasının başlık altında: "Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti" Fransızcasında ise "Organe de la Jeune Turquie" (Genç Turkiyenin organı), daha altında da Pozitivizm'in umdesi "Ordre et Progrès" (Nizam ve terekki) ibarelerini taşıyordu. (Bu gazetelerin Türkcesi, ~~www~~ aralıkla olarak 6.5.1898 e kadar 30 sayı, Fransızcası 1.8.1908 e kadar 202 nusha çıkmıştır). Gazeteler, diğer jön Turk yayınları gibi, ~~Türk~~ ^{Türk}ye ~~memleket~~ kurulu bulunan yabancı devlet postahaneleri yolu ile sokuluyor ve yurdun her tarafına el altından yayılıyordu.

Hünkâr

Mesveret'in yayına geçmesile beraber "Türkiyeye giren Mesveretlerin" yarattığı kargasayı "onlemek geregi" iddiasile, Fransa nezdinde teşebbuse geçmiş, Fransa Hükûmeti de, gazetelerden Türkçesinin kapatılmasına, (Journal Officiel (Resmi Gazete) 12.4.1896) ve Ahmed Rıza'nın hudud harici edilmesine karar vermiştir. Ancak, Fransız basınının yek vücut olarak kararı şiddetle protesto etmesi üzerine, hudud harici edilme kararını geri almıştır. Bu sırada İstanbul Hükûmeti, Ahmed Rıza'yı mahkemeye vermiş "Devletin asayisini ihlâle teşegbusten, sürgün, müebbed ~~www~~ kalebendlik, medeni haklarından mahrumiyet, emlâkinin müsadere ^{di} resine" mahkûm etirmiştir (mart 1896).

Ahmed Rıza gazetesini İsviçreye ~~www~~ ^{di} ve ~~xxxx~~ Cenevre'de yayına başlamaya başladı (Mayıs 1896). İstanbul Hükûmeti harekete geçti, Mesveret'i

oyzuka
oykus
oyku
oyku

basan matbaaciyı ikna ederek, Türkçe hurufatını satın aldı. Ahmed Rıza gazetesini taşı baskısı ile yayınlamaya başladı ise de, sekiz sahifelik bir gazetenin elle yazılıp taşılmış baskısı ile yayınlanması güçlüğü karşısında, Meşveret'i Belçikaya nakletti (Eylül 1897). Sultan Abdulhamid Belçika Hükümetini tazyik ederek gazetenin basılmasını yasaklattı. ~~1897~~ (26.10.1897). Belçika Parlementosunda Hükumetin kararı şiddetli itirazlara yol açtı. Belçika mebusu Georges LORAND Meşveretin yayılanmasını üzerine aldı. Mesele bu safhaya dokuluunce, Belçika Kralı olaya müdahale etti, hem gazeteyi kapatfırdı ^(16.5.1898) hem de Ahmed Rizayı hudud harici ettirdi. ~~1898~~ (13.12.1898). Bundan sonra Ahmed Rıza Meşveret'in Türkçesini yayılmaktan vazgeçti. İstanbul Hükümeti gazetenin Fransızcasını da ortadan kaldırmak ~~yigiy~~ ve Ahmed Rıza'yı Fransadın da hudud harici etmek için Osmanlı Devletinin Hünkârının sahsine, basın yolu ile hakaret ~~de~~ iddiasile Fransız adliyesinde dava açtırdı ise de, sadece basit bir para cezasına mahkûm ettirebildi, Fransızca Mechevèret'te de 2. Meşrutiyetin ilânına kadar yayınını sürdürdü.

Ahmed Rıza ve İttihad ve Terakki. Askerî Tibbiye talebelerinden İbrahim Temo(Arnaud), Abdullah Cevdet (Kurd/ Arap) , Ishak Sükûti (Kurd) , Ahmed Resîd (Şerkes) tarafından İttihad ve Terakki nin nüvesi oluşturduğu ~~xamxx~~ sırada, Ahmed Rıza, henüz Bursa'da Maarif Müdürü idi.

Paris'te Halil Ganem, Londra'da Ishak Sukûti ile temaslardan sonra İttihad ve Terakki hareketini benimseyip Cemiyetin programını da, ilk defa olarak, Meşveret'de açıklayınca (3.12.1896), Avrupa Jön Türklerinin Lideri sayılır olmuştı. Ancak bu vasıf kısa sürmüş, Mizancı Murad Beyin Misra kaçip Misir Jön Türklerinin mihrakı olması, Parise gelip Ahmed Rıza ^{burasının} Peyle anlaşamaması üzerine Cenevre'ye ^{geçerek} İttihad ve Terakki'nin Avrupa Merkezi sayılması, Ahmed Rıza'yı Cemiyetin ^{manevi başkanı} durumuna getirmiştir. ^{hadece}

Sultan Abdülhamid'in istibdad rejimi ~~agırlaştı~~ıkca, harice kaçan Türkler, ~~böl~~lüçülük pesinde olan Arap, Arnaud ve Ermeni ~~ay~~dınları çogaliyor, imkânlarına göre Misir, İsviçre, Belçika, Fransa ve Ingiltere de kümeleniyorlar, samimi veya gayri samimi Jön Türk kisvesine bürünmelerine rağmen, ayrı ayrı hizipler oluşturuyorlardı. Buna aside, Sultan Abdulhamidin Eniştesi (Kız kardeşi Seniha Sultanın eşi) Damad Mahmud Celaleddin Paşa, oğulları (Batılıların Prens lâkabını takdıkları Sultan zade) Sabahaddin ve Lütfullah Efendilerle Paris'e kaçip (Aralık 1896 Jön Türkleré katılıncı, onun etrafına toplamanlarla yeni ve kuvvetli bir hizip daha oluştı.

Ahmed Rıza'nın, görüşlerini kabul etmediği, muhtelif hizip ve ~~gur~~ba

gurupların başlıcaları : Prens Sabahaddin'in "Adem-i Merkeziyet , Ade-m-i Müdahale" cileri. Bunlar eyaletlerin idarelerini, teşkil eyleye-cekleri meclislerle idare etmeli^{di} ve merkezi hükümetin bunlara mü-dahale etmemelerini istiyorlardı. Arap, Arnavud, Ermeni milliyetcile-rinin oluşturduğu "Müdaheleciler" gurubu. Bunlar, edinmek istedikleri ve kendilerini adım adım muhtariyete sonra da ıstıklâle götürürecek ve hakları olarak ileri sürüdükleri hususların, yabancı devletleri müda-haleye ikna ederek elde etmek istiyenlerdir.(Bu gurup daha sonra Prens Sabahaddin'in Adem-i Merkeziyetçileri ile birleşmişlerdir). Ali Sefka-tî'nin, hürriyet mücadelelerini Batı Mason localarının yardımalarını sag-layarak yürütmek istiyenler hizbi. Ismail Kemal Toptanı nin, orduyu ayaklanmaya sevkedecek faaliyet göstermek ve ihtilalle netice almak isteyenlerin hizbi. Jön Türk maskesi altında, menfaat sağlamak, muhale-fet yapıy়or görünerek Sultan Abdülhamid^{den} mansip elde edip tövbekâr olmak veya para ve memuriyet aldıkları halde, sözlerinde durmayan sahte-kâr ve döneklerin gurubu (Bu gurupta, bir kaç nûsha Jön Türk gazetesi çıkarıp sonra, para alınca, ~~yâhî~~ durdurulan, adı insanlar olduğu gibi, İtti-had ve Terakkiyi kuranlar da vardır. Ishak Sukûti Roma, Abdullah Cevdet Viyana, Tunali Hilmi Madrid Sefaretlerinde, vazife almışlardır). Jön Türkler arasındaki bu ayrılıkla Mesruti-yet ve İttihat partileri. Muhtelif hizip ve gurupların, bir Kongrede, buluşarak müstererek bir siyaset takip edilmesi hususundaki talepleri ciddi bulmamak ve bu kimslere güvenmemek yüzünden daima red eden Ahmed Riza, nehayet Prens Sabahaddin'in aynı yoldaki tesebbüsünü kabulle, toplanan Kongreye katıldı (Şubat 1902) ama bir neticeye ulaşmadı. Ermeni hizibcilerin gayretile toplana ikinci ve sonuncu Kongrede (1907) de bir neticeye varılamamış, Ahmed Riza ise, yaptığı bütün tekliflerin red edilmesi ile, ekalliyette kalmıştır. Bu sıralarda, İtti-had ve Terakki idarecilerinin, siyasî faaliyetlerini komitecilik saha-sına intikal ettirmelerini tasvîb etmeyen Ahmed Riza, git gide onlardan

uzaklaşmıştır. Ancak, Midhat Şukrû, Bursali Tahir, Talat (Paşa), Ismail Canbulat'tan oluşan İttihad Terakki Selânik Gurubu ile Dr. Nazim, Bahaeeddin Şakir gibi Cemiyetin ileri gelenleri, muhtelif hizip ve gruplar içinde, Batinin da Türkiyenin de, sahiyeti, dürüstlüğü, ~~xixxix~~ kultürü ve azmi ile tanınmış, Ahmed Riza'dan başka lider vasfında bir kimse bulunmadığından, kendisini tutmuşlar ve İttihad ve Terakki Cemiyetinin fahri Başkanı yapmışlardır.

1907 de yapılan ve Ahmed Riza ile taraftarlarının ekalliyette kaldıkları Kongrede, Ismail Kemal'in ileri sürdüğü "orduyu ayaklandırma" tezi, birçok gurup tarafından benimsenmiş, ~~xxxi~~ 3. Selânik ve 5.Kuşus ordusunda yoğun bir ~~ışık~~ propaganda faaliyetine girişilerek, silâh gücү ile, Ikinci Meşrutiyetin ilâni sağlanmıştır (24.7.1908).

Mevrutiyetin ilâni ile beraber İstanbul'a ^{da} dönen Ahmed Riza, seçimlerde İstanbul mebusu ve Meclis-i Mebusan'da Meclis Reisi olmuştu (17.12.1908). Ancak 31 Mart olayında (13.4.1909), Gazeteci Zeki ve Samim Beylerin katledilmeleri, Bab-i Ali baskını (23.1.1913) gibi kanlı olaylardaki İttihad ve Terakkinin rolü, Ahmed Riza ile aralarının temamen açılmasına sebeb olmuş, ilk Meclisin feshinden (18.1.1912) sonraki seçimdere katılmamış, Hünkâr tarafından Ayan azalığına getirilmiş ~~ışık~~ (18.4.1912) ve siyasi bir faaliyet göstermemiştir. Esasen, Meclis Reisi iken, sahsî garet ve israrile, Meclis-i Mebusan'ı tasittirdiği Çırağan Sarayının yanması (19.12.1909), İstanbul halkı gözünde de itibarını fazlasile düşürmüştü. Umumi harbin sonlarına doğru, Sultan Vahideddin, Ahmed Riza'yı Ayan Reisi yapmıştır. Bu mevkide iken, memleketin başına çökmekte olan felâketleri önleyebilmek ümidiyle, bir avuç vatansever aydını eterafına toplayarak "Vahdet-i Millî" (Millî Birlik) Cemiyetini kurup faaliyete geçmişse de, bir netice ~~xixxix~~ elde edemeden Mütareke imzalanmıştır. Ahmed Riza, tecrübelerine güvenerek, memlekete yararlı olmak ~~xixxix~~ emelile, Sârî Azam olmaya ~~ışıklaması~~ uğraşmış ~~www~~ fakat ~~Fer~~ Damad Ferid Paşa'nın engellemelerini aşamamıştır. Yunanlıların İzmir'e çıkışını ^{üzere}, Samsuna giden Ataturk'ün Havzadan kendisine zazdığı mektupla (22.6.1919), Anadolu hareketi lehine kamu oyu oluşturması istegi ^{üzere}, Paris'e gitmiş, İstiklal Savası boyunca yayinallyigi eser, brosur, makale, beyanet ve verdiği konferanslarla, Millî Hareket lehine bir hava yaratmayı başarmış, Ankara Hükümeti ile anlaşmak ^{üzere} Fransanın gönderdiği temsilcisi, Franklin Bouillon'un, yollanmasında müessir olmuştur. Ahmed Riza, Lozan muahedesinden ~~sonra~~ ve Cumhuriyetin ilânından sonra yurda dönmüş (1926) Vanikoydeki çiftligine çekilerek hatırlatını ve İttihad ve Terakki

~~Emmîye~~ nin tarihini yazmaga başlamışken, kaza ile düşüp kalça kemigi kırılmış, Hamidiye-yi Etfal Hastahanesine (Şişli çocuk Hatahanesi) kaldırılmış, orada vefat ~~etmek~~ (26.2.1930) ~~Beylikdeğirmen~~ Kandilli mezarlığına defn edilmistir.

Sahsiyeti ve seciyesi : Ahmed Riza muhatabına derhal hurmet telkin eden ve tesir altında bırakın bir sahsiyete, kuvvetli, köklü bir kültür ve tarih bilgisine, ~~ve~~ felsefi görüşe, sarsılmaz bir ahlak selâbetine, ileri derecede bir medenî cesarete sahipti. Mağrur ve mütekebbir sahîlmistir. Bunun sebebi, Abdullah Cevdet ayarı, hem Sultan Abdulhamid'e dehalet ~~da~~ dip söz verip, ihsan alıp ardından verdiği sözü kale almadan, yine el altından faaliyetine devam eden, Jön Türk kisvesine bürünmuş ahlaksızlarlaan igrenip yüz vermemesindendir.

Dini görüşü : Bazı çevrelerce dinsizlikle ittiham edilmek haksızlığına uğramıştır. Sebeb, dini, bir devlet nizami olarak görmeyip, temamen indî ve sahsî bir inanç olarak kabul etmesindendir. Bugün laiklik olarak adlandırılan bu anlayış, şeriat hükümlerinin cari olduğu bir devirde, şiddetli tepkilere yol açmıştır. Halbuki Ahmed Rıza, Fransada ~~yayınlamag~~ başladığı ilk makaleinden itibaren, hemen hemen bütün eserlerinde, bilhassa Fransızca ~~Méchovéret~~ gazetesinde, imzası altında çıkan ~~hukum~~ yazılarda, İslam dininin, dinlerin en mükemmel, en makulu ve insanî oluşunu, sosyal hakları tanıyan ve sosyal değeri bulunan tek din olduğunu gibi, kadın ~~ımsak~~ "insan" sayan ve "cennet anaların ayakları altındadır" diyecek kadar kadını yücelten, yegâne din olduğunu israrla belirtmiştir. Asırlar boyunca, Türk ve Osmanlı İmparatorluklarının, İslam dininin ~~emri~~ esaslarından olarak ~~henimsedikleri~~, ahlak, adalet ve müsamahayı, siyasetlerinin temeli ittihaz ~~etmek~~ ettiğlerini ve tatbikatta bunlardan asla ~~sasmadıklarını~~, her firsatta, tarihi misalleri ile açıklamıştır. Osmanlı Devletinin başına gelen bütün felâketler, siyasetinde ahlaklı olması, bilhassa İslamiyetin esaslarına uyarak, diğer din mensuplarına karşı, ~~geç~~ hudutsuz bir anlayış ve müsamaha ile hareket etmiş olmasından ~~da~~ ileri geldigini, misallerile belirtmekte, Ayrıca, İslamiyetin müsamaha anlayışının, Türk'ün ruhuna son derece uygun oluşu dolayısı ile, dinin bu emrine, Selçuk ve Osmanlı Türk Devletleri kadar, diğer Müslüman Devletlerin uymadıklarını belirtir. ~~da~~ Osmanlı İmparatorluğunu yıkınan, tabaasını teşkil eden gayri müslim anasırın ve yardımcıları Batı Devletlerinin, bu müsamaha ve adaletli davranışları istismar ~~ederek~~ edenler olduğunu vurgulamıştır. Ahmed Rıza "Tolérance Musulmane" (İslamda müsamaha) isimli eseri ile yine

ayni başlık altında, Fransızca gazetesindeki yayinları, "La Faillite morale de la politique Occidentale en Orient" (Batimin Doğu politika-sının ahlakem iflasi) isimli son eseri, müslümanların insanî davranış-larına karşı, Batihin hainliklerinin misalleri ile doludur. Bu misalle-rin tamamı da Batili yazarların eserlerinden derlenmiş ~~başarısal~~ ^{ittifaklarla}.

Siyasi Düşünceleri : Siyasetin temelini ahlak olarak alır. Gayeye ulaşmak için zora bas vurulmasını, tehdidi, şantajı, komiteciliği ve entrikalari red eder. Siyaset yapmak, memlekete hizmet etmek bahaneleri ile şahsi menfaat sağlanmasına karşısındır. Memleketin kalkınabilmesi ve felaketten kurtulabilmesi için halkın eğitilmesinden başka çare olmadığı kanaatindedir. Bunun için Hz. Muhammedin "Ölümden besiye kadar ilim tahsil ediniz" emrini veren başka bir din olmadığını belirtirken, idarerlerin bu emri samimiyetle nənimseyip hareket etmelerini ister. Sultan Abdulhamid'in yürürlükten kaldırıldığı ~~ma~~ Kanun-u Esasi'yi, meriyete konulmasını, ancak daha ~~esas~~ evvel elden geçirilerek Devletin ~~ma~~ idareci unsuru ~~ma~~ idarı hakimiyet verici kısımlar ilavesini ister. Anasırdan milliyetcilik ve ayrıcalık güdenlerin düşman telekki ~~edixiler~~ edilmelerini ister. Sultan Abdulhamid'e karşı değil, hatalı gördüğü idare sisteme ve herseyi bilfiil hal etmek isteyen sonsuz kudret ve selâhiyetine karşısındır. Tanzimattan beri, Batılıların bir müdahale vasıtası olarak kullandıkları "islahat" projelerini, eyaletlere ve anasıra göre ayrı ayrı değil, bütünü memlekete şamil olarak ele alınması fikrindedir. Hilafet hakkındaki düşüncesi pek kesindir :"Hilafet Al-i Osman'ın mutlak ve meşru hakkıdır, Asla elinden alınamaz, terk edilemez." Bırakılması demek, "Türkiyeyi kendi elimizle büyük Devlet likten küçük Devletlige indirmek olur" der. Silâhlı kuvvetlerin vazifesinin, vatani korumak olduğunu, ancak memleketin siyasi ortamının ~~sayıldıgını~~ tehlike arz etmesi halinde, müdahalesinin şart ~~oðuzgara~~, tehlikeyi önledikten sonra kişiye donmesinin zaruri bulunduğu fikrindedir.

Ahmed Rıza bu siyasi düşüncelerini yüzlerle makalesinde islediği gibi, Hünkâra takdim ettiği ~~başka~~^{altı} layihasında, Sadr-i Azama sunduğu arızalarında ve "Vazife ve Mes'uliyet" başlığı altında yayınladığı "Padışah ve Şehzadeler", "Asker", "Kadın" isimli broşürlerinde tekrarlamıştır.

E S E R L E R I

Vatanın haline ve maarif-i umumiyyenin islahına dair Sultan Abdulhamid Han-i Sanî Hazretlerine takdim kilinen ~~12~~ altı lâyihadan birinci lâyiha (Londra, 1312)(1895). - Vatanın haline ve maarif-i umumiyyeyenin islahına dair Sultan Abdulhamid Han-i Sanî Hazretlerine

takdim kilinan lâyihalar hakkında makam-ı Sadarete gönderilen mektup (Cenevre, 1313)(1896). - Vazife ve Mes'uliyet serisinden : Mukadime, Padişah, Şehzadeler (Kahire, 1320)(1902) . - Asker(Kahire, 1323) (1905) . - Kadin (Paris, 1324)(1908) . Batının Doğu politikasının ahlaken iflasi (Ist. 1982) (Z.Ebüzziya tercümesi). İttihad Terakki Istikbal, Osmanli, Meşveret, Sura-yi "Ümmet gazetelerinde makaleler. Mâlikîyye Fransızca eserleri : La tolérance Musulmane (islamiyette müsamaha)(Paris 1907) . - La Crise de l'Orient (As Doğu buhrani)(Paris, 1907). Echos de Turquie (Türkiyeden haberler)(Paris, 1920), - La faillite morale de la politique Occidentale en Orient (Batının Doğu politikasının ahlaken iflası) (Paris 1922). Fransızca gazete ve dergilerde : La Revue Occidentale (Doğu dergisi) ,Mechveret (Meşveret). Ingilizce : Positivist Review (Pozitivist dergi). Vefatından sonra, Haluk Şehsuvaroğlu'nun, Cumhuriyet gazetesinde yayınladığı hatıratı (26.1.1950 ilâ 29.2.1950). A. Riza'nın zengin kütüphanesi ve evraki Atatürk Kultur ve Tarih Kurumundadır.

B I B L I O G R A F Y A

Ahmed Bedevî Kur'an : Inkılâb tarihimiz ve Jön Türkler (1945). A.Bedevî Kur'an : Inkılâb tarihimiz ve İttihad Terakki (1948). Ramsauer : Jön Türkler ve 1908 ihtilali (Eser 1957, tercüme 1972). A.Bedevî Kur'an : İnkılâbın Hareketleri ve Millî Mücadele (1956). Osmanlı İmparatorluğu'nda Inkılâb hareketleri ve Millî Mücadele (1956). Feruz Ahmad : İttihad vs Terakki, (1908-1914) (eser 1969, tercüme 1971). Petrosyan : Sovyet gözü ile Jön Türkler (1974). Emil Birol : Mizancı Murad Bey, hayatı eserleri (1979). Şükrû Hanioğlu : Dr. Abdullah Cevdet ve dönemi (1981). Dr. Birol Emil : Jön Türk'lere dair vesikalar (1982). Serif Mardin : Jön Türklerin siyasi fikirleri 1895 - 1908 (1983). Şükrû Hanioğlu : Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler(C.l).(1987). Paul Fesch: Constantinople aux derniers jours de Sultan Abdul Hamid (1909). Baron Carra de Vaux : Les penseurs de l'Islam, (Tome 5) (1926).